

VOYAGA YETMAGANLAR TOMONIDAN SODIR ETILAYOTGAN HUQUQBUZARLIKLARNI OLDINI OLISH MASALALARI

Raxmatov Faxriddin Umarovich

*Samarqand viloyat Ichki ishlar
boshqarmasi boshlig'i o'rinbosari,
Kadrlar boshqarmasi boshlig'i*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Vatanimizda tub islohotlarni amalga oshirilayotganligi, mamlakatimiz taraqqiyotining yangi poydevorini yaratishda fidoyi va vatanparvar yoshlarimiz faol ishtirok etib, barcha sohalarda iqtidorli yoshlarimiz o'z bilim va mahoratlarini ko'rsatib, ijtimoiy maqomga ega bo'lib borayotganligi hamda shu davrda voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilayotgan huquqbuzarliklarni oldini olish masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: insoniyatning tinchligi, xavfsizligi, diniy ekstremizm, terrorizm, zo'rovonliklar, huquqbuzarliklar, yoshlar jinoyatlari, jismoniy tarbiya, islohotlar, iqtidorli yoshlar, giyohvandlik, ichkilikbozlik, turli g'oyalar.

Jahonda inson hayotida yuzaga keladigan muammolarni shakllanish qonuniyatlarini psixologik tahlil qilish, unga nisbatan zarur psixologik chora-tadbirlarni belgilab ularga oqilona yechim topish va natijalarni to'g'ri baholash hamda ilmiy asosda qarorlar qabul qilish muammolarini o'rganishga yo'naltirilgan tadqiqotlarga alohida ahamiyat berilmoqda. So'nggi yillarda dunyoning ko'pgina mamlakatlarida voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilayotgan jinoyatlar soni ortmoqda. Jahonda yuz berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, mafkuraviy o'zgarishlar, jamiyatning ma'naviy-axloqiy hayotidagi yangiliklar ham bunga o'z ta'sirini o'tkazaypti, albatta.

Jenevada Millatlar Ligasining Beshinchi Assambleyasida qabul qilingan "Bolalar huquqi to'g'risidagi Deklaratsiya"da bolalarga jismoniy va ma'naviy rivojlanishi uchun barcha sharoitlar yaratib berilishi", "gunoh qilgan bola to'g'ri yo'lga solinishi", "og'ir damlarda bola mehr ko'rib voyaga yetishi va himoya qilinishi" ta'kidlanadi. BMTning Ta'lim, Fan va madaniyat masalalari bo'yicha tashkiloti - YuNESKO ma'lumotlariga qaraganda, bugunki kunda jahonda o'n millionlab bolalar ta'lim olishdan mahrumligicha qolmoqda, 85 millionga yaqin bola mutlaqo o'qish va yozishni bilmas ekan. Savodsizlik, o'z navbatida, o'smirlarning kelajagiga salbiy ta'sir ko'rsatib, ularning bilib-bilmay jinoyat ko'chasiga kirib qolishiga sabab bo'lmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 3 avgustdagi 490-sonli "Voyaga yetmaganlarga ijtimoiy-huquqiy yordam ko'rsatishni yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qaroriga muvofiq 2021 yil 1 sentyabrdan e'tiboran qarovsiz bolalar bilan ishlash tizimida shunday tartib joriy etildiki, unga muvofiq, voyaga yetmagan shaxsning qarovsiz qolganligini aniqlash

bo'yicha voyaga yetmaganlar masalalari bo'yicha inspektor-psixologlar tomonidan - ta'lim muassasalarida, profilaktika inspektorlari tomonidan - xizmat hududida, mahalla fuqarolar yig'inlari raislari va mahallalardagi xotin-qizlar faollari tomonidan - oilalarda o'rganish (kuzatish) va profilaktika tadbirlarini amalga oshirish jarayonida qarovsiz bolalar aniqlanadigan bo'ldi.

Ma'lumki, aynan o'smirlar ham ijobiy, ham salbiy ta'sirlarga tez, oson beriluvchan bo'ladi. Ular, ayniqsa, o'tish yoshida o'zini ko'rsatgisi, qobiliyatini namoyon etgisi keladi. Agar maktabda, oilada bunga imkon topolmasa, qulay sharoitni ko'cha-ko'ydan izlashadi. Qarabsizki, jinoiy guruhlariga qo'shib qolishi ham hech gap emas.

Jinoiy guruhdagi tengdoshlari yangi a'zoni o'zlaricha qo'llab-quvvatlashadi. To'daboshi esa «Sen zo'rsan, ko'p ishga qodirsan», deb dalda berib turadi. Hali hayotda oq-qorani tanib ulgurmagan bolaga sodir etgan jinoyatini qahramonlik deya maqtashadi. Shu tariqa uning dunyoqarashi jamiyatdagi odob-axloq me'yorlariga, amaldagi qonun-qoidalarga zid ravishda shakllana boradi. Guruh tarkibidagi o'smirlar taxminan 30 foiz jinoyatlarni kattalar ishtirokida sodir etar ekan.

O'smirlarning jinoiy guruhlari odatda biror-bir yetakchi atrofida shakllanadi. Ko'pincha to'daga a'zolarining yoshi kattarog'i yetakchilik qiladi. Aksar hollarda bunday jinoiy guruhlar bir hududda yashovchi o'smirlardan tarkib topadi. Guruh a'zolarining ko'pchiligi qonun-qoidalarni pisand qilmaydi, shafqatsizlikka moyil bo'ladi, ayrimlari kashandalikka, ichkilikka, hatto giyohvandlikka ruju qo'yadi.

Voyaga yetmaganlarning jinoyat ko'chasiga kirishiga sabab bo'ladigan omillar esa hammaga ma'lum. Ammo ularni yana bir bor eslatib o'tish foydadan xoli bo'lmaydi, deb o'ylaymiz. Bularga quyidagilar kiradi:

- oiladagi nosog'lom muhit;
- moddiy va ma'naviy yetishmovchiliklar;
- bolalarning qarovsiz va nazoratsiz qoldirilishi;
- ommaviy axborot vositalarida, telegramda, filmlarda zo'ravonlik va shafqatsizliklarning targ'ib qilinishi;
- ta'lim muassasalarida samarali profilaktik ishlar olib borilmasligi;
- voyaga yetmaganlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etilmaganligi;
- ijtimoiy og'ir ahvolda qolgan voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilayotgan huquqbuzarliklarga huquqni muhofaza qilish idoralari yetarlicha e'tibor bermasligi;
- yoshlarga o'rnak bo'layotgan kattalar orasida giyohvandlik va ichkilikbozlikning avj olishi.

Tadqiqotchilarning fikricha, voyaga yetmaganlar o'rtasida jinoyatchilikning oldini olish uchun huquqni muhofaza qilish organlarining bu boradagi faoliyatini tubdan takomillashtirish maqsadga muvofiq. Soha xodimlari bunday jinoyatchilikning sabab va omillarini aniqlash uchun oilalar, ta'lim muassasalari bilan yaqin hamkorlikda, kompleks tarzda ish olib borishlari lozim.

Voyaga yetmagan jinoyatchi shaxsi shakllanish yo'lining birinchi bosqichi tarbiyasining og'irligidadir. Tarbiyasi og'irlikning ijtimoiy ildizlarini bolaning oilasidan

va uni o'rab turgan muhitdan izlash lozim. Bunday o'smir o'z qilmishlarini ko'pincha tashqi ta'sir ostida amalga oshiradi. Uning hatti-harakatlari o'zgarishi muhitning o'zgarishiga bog'liq. Bunday vaziyatda huquqbuzarliklarning oldini olishning umumiy sub'ektlari bo'lgan ta'lim muassasalari, mahalla va keng jamoatchilik o'smiringa o'z vaqtida ijobiy ta'sir ko'rsatishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Voyaga yetmagan shaxslar nafaqat dars jarayonida, balki darsdan tashqari vaqtlarda ham ota-onalarining, ta'lim muassasasining nazorati va tarbiyaviy ta'siri ostida bo'lishi kerak. Tahlil etilgan ijobiy natijalar shundan dalolat beradiki, qayerda pedagogik jamoalar bunday javobgarlikni o'z zimmalariga olib, o'quvchilarning bo'sh vaqtini to'g'ri tashkil etgan bo'lsa, ota-onalar farzandlari taqdiriga e'tiborsiz bo'lmasa, o'sha yerda qonunbuzarliklar juda kam sodir etiladi.

Oila hamda o'quv-tarbiya muassasasi nazoratidan chetda qolish yoshlarda beboshlik hissini yuzaga keltiradi. Ular nima qilsam ham javobgar bo'lmas ekanman, degan xulosaga keladi. Voyaga yetmaganlar huquqbuzarliklarining oldini olishning zamonaviy sharoitida asosiy diqqat-e'tibor ular tomonidan sodir etiladigan huquqbuzarliklarning oldini oluvchi dastlabki profilaktika masalalariga qaratilgan bo'lishi kerak.

O'smirlar bilan amalga oshiriladigan profilaktik choralar umumtarbiyaviy, jinoiy va qonuniy choralar ta'sirini birlashtiruvchi omil hisoblanadi. Voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etiladigan huquqbuzarliklarning oldini olishning bosh mezoni shaxsning yoshligidan to'g'ri tarbiyalashni ta'minlashdan va undagi ayrim salbiy ko'rinishlarni o'z vaqtida to'g'rilab, sodir etilishi mumkin bo'lgan huquqbuzarliklarning oldini olishdan iboratdir.

Hozirgi paytda voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etiladigan huquqbuzarliklarning oldini olish dolzarb muammolardan biridir. Chunki kelajakning davomchilari aynan o'sib kelayotgan yosh avlodidir. Aynan ular davlatning kelajagini belgilaydi. Yosh avlod vakillari o'rtasida jinoyatchilik va huquqbuzarliklarning oldini olish uchun, avvalo, ularning kelib chiqish sabablarini aniqlash va bartaraf etish maqsadga muvofiqdir. Buni amalga oshirish uchun ichki ishlar organlari joylarda umumiy profilaktikadan unumli foydalanishi va yoshlar tarbiyasiga bevosita mas'ul shaxslar hamda tashkilotlar bilan o'zaro hamkorlikni yaxshi yo'lga qo'yishi ijobiy natijalar beradi.

Mamlakatimizda tinchlik, osoyishtalik va farovonlikni yanada mustahkamlashning muhim sharti sifatida oilalarda sog'lom ma'naviy muhitni, xususan, o'zaro hurmat-ehtirom, er-xotin o'rtasida, ota-onalar bilan farzandlar, qaynona-kelin o'rtasida, qo'ni-qo'shnilar o'rtasida mehr-oqibat ruhini yaratish, qiz bolalarni — bo'lajak onalarni — jismonan sog'lom va intellektual rivojlangan tarzda shakllantirish, ularning akademik litseylar va kasb-hunar kollejlari albatta ta'lim olishini, zamonaviy bilimlar va kasb-hunarlariga ega bo'lishlarini ta'minlash, ularning hayotda munosib o'rinni egallashlarida, kelajakda sog'lom va mustahkam oila qurishlarida asosiy shart hisoblanmish mustahkam hayotiy pozitsiyani va mustaqil

fikrlashni shakllantirish yoshlarni hayotga qiziqishini orttirib, komil inson bo'lishlariga yordam beradi.

Mamlakatimiz oldida turgan ulkan maqsadlarga erishish Vatanimiz kelajagi, birinchi navbatda yoshlarimizga, ularning har tomonlama barkamol insonlar bo'lib voyaga yetishiga bog'liqdir. Bugungi kunda respublikamiz aholisining yarmidan ko'prog'ini yoshlar tashkil qiladi.

Yoshlar orasida jismoniy tarbiya va sportni keng ommalashtirish, yoshlarni, ayniqsa qishloq joylarda qizlarni sport bilan muntazam shug'ullanishga jalb etish, yangi sport ob'ektlarini qurish, ishlab turganlarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, ularni zamonaviy sport uskunalari va anjomlari bilan jihozlash, yuqori malakali trener kadrlar va murabbiylar bilan ta'minlash muhim ahamiyatga ega.

«Men har gal yoshlarimiz bilan uchrashganimda sizlarning g'ayrat-shijoatingizdan kuch-quvvat olaman, ko'nglim tog'day ko'tariladi. Har biringiz jonajon Vatanimiz va xalqimizga sidqidildan xizmat qilish orzusi bilan yonib yashayotganingizni yaxshi bilaman. Sizlarni O'zbekistonning eng katta boyligi, bebaho xazinasini sifatida qadrlayman³¹», — deydi Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev nutqining avvalida.

«Biz yurtimizda qanday islohotlarga qo'l urmaylik, avvalo, siz kabi yoshlarga, sizlarning kuch-g'ayratingiz, azmu shijoatingizga suyanamiz. Barchangiz yaxshi bilasiz, bugun o'z oldimizga ulkan marralar qo'yganmiz. Ona Vatanimizda Uchinchi Renessans poydevorini yaratishga kirishdik. Biz oila, maktabgacha ta'lim, maktab va oliy ta'limni hamda ilmiy-madaniy dargohlarni bo'lg'usi Renessansning eng muhim bo'g'inlari deb hisoblaymiz. Shu sababli ayni ushbu sohalarda tub islohotlarni amalga oshirmoqdamiz. Ishonamanki, mamlakatimiz taraqqiyotining yangi poydevorini yaratishda sizlar singari fidoyi va vatanparvar yoshlarimiz faol ishtirok etib, munosib hissa qo'shadilar³²».

Shuning uchun Respublikamizda yoshlarning huquq va erkinliklari, qonuniy manfaatlarini respublikamiz ijtimoiy-siyosiy hayotidagi faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha ulkan ishlar amalga oshirildi. Buning natijasida mamlakatimizda barkamol avlod kamol topmoqda.

Barcha sohalarda iqtidorli yoshlarimiz o'z bilim va mahoratlarini ko'rsatib, ijtimoiy maqomga ega bo'lib bormoqdalar. Yoshlarning ta'lim-tarbiya olishlari, jamiyatda o'z mavqeiga ega bo'lishlari, muvaffaqiyatlarga erishishlari yo'lida Respublikamiz hukumati tomonidan zarur shart-sharoitlar yaratilmoqda. Kasb-hunar kollejlari bitiruvchilarining, avvalo qizlarning ish bilan bandligini ta'minlash chora-tadbirlarini amalga oshirish, o'z biznesini yo'lga qo'yish ishtiyoqidagi yoshlarga imtiyozli kreditlar, yosh oilalarga uy-joy sotib olish va qurish uchun ipoteka kreditlari, uzoq muddat foydalaniladigan tovarlar xarid qilish uchun iste'mol kreditlari ajratish

³¹ Sh.Mirziyoev. O'zbekiston yoshlari forumida so'zlagan nutqidan, 25 dekabr 2020 yil, 18:00 [siyosat](#).

³² Sh.Mirziyoev. O'zbekiston yoshlari forumida so'zlagan nutqidan, 25 dekabr 2020 yil, 18:00 [siyosat](#).

ishlarini yanada kengaytirilmoqda. Har tomonlama sog'lom bolani shakllantirishda ta'lim tizimining rolini kuchaytirish, maktabgacha ta'lim muassasalari tarmog'ini yanada rivojlantirish, boshlang'ich ta'limning yuqori sifatini ta'minlab, ilg'or pedagogika va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini amaliyotga keng joriy etgan holda bolalarni maktabga tayyorlash darajasini tubdan oshirish, sog'lom turmush tarzini keng targ'ib qilish tadbirlarini amalga oshirish zarur.

Shaxs tarbiyasi bilan faqat tarbiya va o'quv muassasalari shug'ullanishi kerak degan fikrga kelish noto'g'ridir, asosiy tarbiya avvalo oilada beriladi. Mamlakatimizda tinchlik, osoyishtalik va farovonlikni yanada mustahkamlashning muhim sharti sifatida oilalarda sog'lom ma'naviy muhitni, xususan, o'zaro hurmat-ehtirom, er-xotin o'rtasida, ota-onalar bilan farzandlar, qaynona-kelin o'rtasida, qo'ni-qo'shnilar o'rtasida mehr-oqibat ruhini yaratishdan iborat.

Xulosa qilib aytganda, huquqbuzarlik sodir etgan shaxslarni javobgarlikka tortish yoki jazo choralarini kuchaytirish bilan jinoyatchilikni butunlay bartaraf etib bo'lmaydi. Eng muhimi yoshlarning bilim olishi, mehnat qilishi bilan bog'liq muammolarni ijobiy hal etishi, huquqiy, pedagogik va psixologik tarbiyani kuchaytirish yo'li bilan ko'zlagan maqsadimizga erishishimiz mumkin.

Huquqbuzarlik va jinoyat sodir etishga moyilligi yuqori va jinoyat sodir etayotganlarning aksariyatini kuzatadigan bo'lsak yolg'iz onalar yoki yolg'iz otalar tomonidan tarbiya qilinayotgan voyaga yetmaganlar tomonidan kelib chiqmoqda. Ularni tarbiyasida ota, eng asosiysi onaning o'rni yaqqol sezilib turadi. Ota va onalar tomonidan ijtimoiylashish vaqtida o'zini o'rnini topishi uchun kerak bo'ladigan xulq-atvorining ijobiy omillari yo'qligi ko'rinib turadi. Shuning uchun jamiyatda oilalarni mustahkamlash farzandlarni barkamol qilib tarbiyalash davlat va jamiyatdagi qonunlarga hurmat ruhida tarbiyalashda hamkorlikni yo'lga qo'yish muhim hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

3. Sh.Mirziyoev. O'zbekiston yoshlari forumida so'zlagan nutqidan, 25 dekabr 2020 yil, 18:00 siyosat.
4. I.A.Karimov. Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch. Toshkent; Ma'naviyat, 2008 y.
5. M. Abdullayev, E. Umarov, A. Ochildiyev, A. Yo'ldoshev, A. Abdullayev "Madaniyatshunoslik asoslari". «Turon-Iqbol» nashriyoti, Toshkent — 2006 y.
6. M.Imomnazarov "Milliy ma'naviyatimiz asoslar". O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti Toshkent — 2006.
7. O.S.Qodirov. Umumiy psixologiya // O'quv qo'llanma. - Samarqand, 2022.- 250 b.
8. O.S.Qodirov, Sh.N.Xotamov. Ijtimoiy psixologiya // Darslik. - Samarqand, 2023.-360 b.

9. Rajabova M. Diniy ekstremizm va terrorchilik. «Adolat» gazetasi. 2000 yil 3 noyabr soni
10. Usmonaliev M., Karaketov Y. Kriminologiya. Toshkent, «Yangi asr avlodi». 2001 y. 281-bet.
11. Adizova I. O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi. (XVI-XIX asr I yarmi) -Toshkent, Fan, 2006. - 240 b.
12. www.ziyouz.com kutubxonasi